

УДК 34. 346

Надія Вознюк,

аспірантка кафедри правового регулювання економіки
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

У статті розглядається актуальність застосування альтернативних способів вирішення господарсько-правових спорів. Наводиться визначення альтернативних способів вирішення господарських спорів, де особливе значення надається меті даних засобів. Проаналізовано недоліки використання судового процесу під час вирішення відповідних спорів.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення господарсько-правових спорів, недоліки судового процесу, неюрисдикційна форма захисту прав.

Сучасні ринкові умови економіки України продовжують характеризуватися конфліктами в господарській сфері, цей процес супроводжується порушенням норм законодавства, зокрема масовими порушеннями прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, що обумовлює необхідність захисту своїх інтересів шляхом цивілізованого вирішення відповідних спорів.

Відповідно до ст. 124 Конституції України судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Стаття 55 Основного Закону України гарантує судовий захист та забезпечує право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Дане конституційне право не може бути скасоване (ст. 22 Конституції України) або обмежене (ст. 64 Конституції України) [1]. Не існує виключного переліку можливих та допустимих засобів захисту прав та інтересів осіб, вони лише не повинні суперечити закону. Отже, право на звернення до альтернативних методів забезпечується законом.

Для сучасної системи державного правосуддя, в тому числі і в господарській сфері, проблемним моментом залишається швидко та ефективно вирішення спорів. Застосування альтернативних способів вирішення господарських спорів набуває все більшого значення у зв'язку з розвитком ринкових відносин та збільшенням кількості даних конфліктів. Це і обумовлює актуальність дослідження необхідності застосування альтернатив-

них способів вирішення господарсько-правових спорів в Україні.

Термін «альтернативне вирішення спорів» (alternative dispute resolution, або ADR) виник у 60-ті роки ХХ ст. у США. Як відомо, в цей період американська судова система опинилась у кризі. Компанії та юридичні фірми випробували різні способи врегулювання спорів, і тому числі ті, які не були відомі раніше, і впровадили їх у ділову практику. Процедури примирення стали розглядатися як одна з ефективних альтернатив судовій системі, крім США, і в таких високорозвинених державах світу, як Швеція, Франція, Канада, Великобританія, Німеччина.

Альтернативні способи вирішення господарсько-правових спорів — це засоби несудового впливу на спір, що виникає в процесі здійснення господарської діяльності, метою яких є усунення суперечностей між сторонами, його розв'язання або мінімізація негативних наслідків для учасників, за мінімальних витрат часу і коштів.

За критерієм участі у врегулюванні спору третьої особи виділяють такі основні форми позасудового вирішення правових конфліктів: переговори (negotiation), що означає врегулювання спору безпосередньо сторонами без участі інших осіб; посередництво (mediation) — врегулювання спору за допомогою незалежного, нейтрального посередника, який сприяє сторонам у досягненні взаємовигідної угоди; третейський суд (arbitration) — вирішення суперечки за допомогою незалежної, нейтральної осо-

би — арбітра (або групи арбітрів), який уповноважений сторонами спору винести обов'язкове для них рішення.

Елементи цих трьох «чистих» форм утворюють зовсім нові комбіновані процедури альтернативних способів вирішення спорів, як от: мед-арб (med-arb), міні-суд (mini-trial), омбудсмен (ombudsman), приватний суд (private judging), незалежний висновок експерта (expert determination), судові конференції (settlement conference) тощо.

Останнім часом серед вітчизняних юристів-вчених та практиків помітно зріс інтерес до різних способів врегулювання спорів поза межами державного суду. Такий інтерес не є випадковим, оскільки проблеми державної судової системи, пов'язані з недоліками бюджетного фінансування, перевантаженням судів цивільними та господарськими справами, не завжди об'єктивним їх вирішенням змушують шукати нові, більш ефективні та оперативні шляхи вирішення конфліктних ситуацій. Альтернативне вирішення спорів дозволяє всьому населенню держави використати додаткові, дуже часто більш гнучкі способи вирішення правових конфліктів. Ці способи захисту прав суб'єктів господарювання, як справедливо зазначається, є додатковою гарантією реалізації конституційного права на вибір найбільш адекватного законного варіанту вирішення спору з метою захисту прав та законних інтересів [2].

Відповідно до українського законодавства у випадку виникнення правового спору ви маєте право відразу звернутись до суду, не звертаючись до другої сторони. Але судовий процес не завжди є найефективнішим способом розв'язання спорів, особливо господарських. Більшість спорів можна вирішити без судового процесу, який характеризується великою кількістю недоліків, які зводяться до наступного.

Судовий процес вирішення спорів часто не відповідає інтересам сторін, оскільки в результаті даного процесу (і, на жаль, нерідко з порушенням вимог закону), завжди існує переможець та переможений, тобто метою не є збереження ділових відносин між сторонами конфлікту, що є надзвичайно актуальним саме для господарських відносин. Цей процес на практиці є досить тривалим та

ускладненим. Багато судових спорів розглядаються по декілька років.

Досить вагомим недоліком є судові витрати. Хоча судовий збір у деяких справах є відносно невеликим, допомога кваліфікованих юристів вимагає значних грошових витрат. Також сторони можуть звернутись до апеляційної, касаційної інстанцій, всі ці обставини тільки збільшують витрати. У разі звернення до третейського суду сторони сплачують лише одноразовий третейський збір.

Одним із недоліків також є громадська недовіра до судової та адміністративної систем. Згідно з даними Центра Разумкова сьогодні лише 7% громадян України довіряють судам, а 72% переконані, що суди не є незалежними [3].

Стреси та психічні навантаження можна частково назвати ознаками судового процесу, тому що сторони піддаються значній нервовій напрузі в цей період. Найчастіше предметом господарсько-правових спорів є «гроші», втрата саме даної цінності викликає значний стрес у сучасної людини.

Існування цих недоліків спонукає звернутися до менш регламентованих неюрисдикційних форм захисту прав. Принциповою різницею між юрисдикційною і неюрисдикційною формами захисту є суб'єкт захисту. Якщо юрисдикційна форма передбачає захист цивільних прав державними чи іншими органами, що володіють правозастосовними повноваженнями (в судовому або адміністративному порядку), то при неюрисдикційній формі уповноважена особа (особа, чиї права порушені, або залучена організація) здійснює захист самостійними діями, без звернення до державних та інших уповноважених державою органів [4]. Неюрисдикційна форма захисту прав — це певна сукупність дій уповноваженої особи, спрямована на відновлення порушеного права без звернення за захистом цього права до компетентних державних органів та організацій [5]. До неюрисдикційних форм захисту прав відносять діяльність правозахисних організацій, мітинги, зібрання громадян, а також альтернативні способи вирішення спорів. Якщо розглядати суб'єктів підприємницької діяльності, то при вирішенні спору, що виник між ними, в межах неюрисдикційної форми сторони можуть звернутись тільки до

альтернативних способів вирішення господарсько-правових спорів.

До переваг альтернативних методів розв'язання спорів належать:

— добровільність участі сторін у відповідному процесі;

— можливість самостійного вибору сторонами нейтральної третьої особи (медіатора, третейського судді) для вирішення конфлікту з огляду на досвід, компетенцію, професійні навички тощо;

— рівність та контроль кожної зі сторін над процедурою розгляду;

— ширші можливості для досягнення прийняттого результату, сторони самостійно визначають предмет спору, коло обговорюваних ними питань;

— зниження матеріальних витрат одночасно з виграшем у часі;

— конфіденційність процедури (інформація щодо вирішення спору є конфіденційною, якщо сторони не домовилися про інше);

— зменшення емоційного напруження від очікування результату (застосування альтернативних способів вирішення спорів надає можливість сторонам впливати на рішення, що приймається у справі);

— сприяння збереженню добрих ділових відносин з партнером, з яким виник конфлікт, та збереженню власної репутації.

Згідно з постановою Пленуму Вищого господарського суду України за 2012 р. місцевими господарськими судами розглянуто 193,5 тис. звернень осіб за захистом своїх порушених прав і охоронюваних законом інтересів [6]. А у 2011 р. місцевими господарськими судами розглянуто 268,8 тис. звернень осіб [7]. Отже, статистика свідчить, що відбулося значне зменшення кількості звернень до господарського суду. На нашу думку, частково це явище пов'язане із розвитком альтернативних способів вирішення господарсько-правових спорів — суб'єкти підприємницької діяльності з метою збереження ділових відносин зі своїми контрагентами все частіше звертаються до недержавних методів розв'язання спорів.

Міжнародний досвід показує, що в США (де медіація використовується в комерційних спорах більше 30 років) судді направляють на цю процедуру більше половини (50—60%) спорів, що надходять

до суду і в результаті 80—90% цих справ закінчуються примиренням сторін [8].

Зазначимо, що, незважаючи на відсутність законодавчого регулювання, процедура медіації використовується під час розв'язання спорів у нашій державі досить довго, хоча і не часто. В Україні діє багато регіональних груп медіації, які об'єдналися в Асоціацію груп медіації України та Український центр порозуміння, також існує Український центр медіації (УЦМ), що створений при Києво-Могилянській бізнес-школі.

З метою введення на законодавчому рівні інституту медіації в Україні 03.07.2013 р. на розгляд Верховної Ради України групою народних депутатів було внесено проект Закону України «Про медіацію» (реєстр. № 2425а-1), що покликаний створити в Україні правові умови для застосування процедури медіації [9]. Але даний законопроект є далеко не першим. 26.06.2013 р. народним депутатом Я. П. Федорчуком було запропоновано проект Закону України «Про медіацію» (реєстр. № 2425а), який з 02.07.2013 р. перебуває на розгляді у Верховній Раді України [10].

Дані законопроекти визначають правові засади впровадження та порядок проведення процедури врегулювання конфліктів за взаємною згодою сторін конфлікту та за участю медіатора, встановлюють завдання і принципи медіації, статус медіатора, а також самоврядування медіаторів.

Переваги третейського способу розгляду господарських спорів сприяють поступовому зростанню ролі третейських судів у галузі захисту прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. Відповідно до реєстру Державної реєстраційної служби України на сьогодні в нашій державі діє 69 постійно діючих третейських судів [11]. Ці установи зменшують навантаження на державну судову систему, адже правосуддя не може забезпечуватися лише шляхом збільшення кількості судів, оскільки це потребує значних грошових витрат.

Вдосконалення правового регулювання альтернативних способів вирішення спорів відповідає сучасним тенденціям. Даний процес дозволить суттєво розвантажити судову систему та сприятиме подальшому вдосконаленню правових механізмів захисту прав і законних інтересів, а також гармонізації національно-

го законодавства із законодавством Європейського Союзу.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що актуальність застосування альтернативних способів вирішення спорів у господарській сфері проявляється через їх переваги: економія часу та коштів, збереження ділових стосунків, гарної репутації тощо. Для сучасного суб'єкта

підприємницької діяльності дані елементи є надзвичайно важливими, адже здебільшого головною метою господарських відносин є одержання прибутку (не враховуючи некомерційну господарську діяльність), а досягнути цього можна тільки за наявності дружніх та ділових відносин між партнерами.

ПРИМІТКИ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 72/1 Спеціальний випуск. — Ст. 141.
2. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/misb/2011_12/Kozyreva_Gavrilishyn.pdf.
3. Судова влада перестала існувати як самостійна — опитування експертів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=4022.
4. Альтернативные способы разрешения споров между субъектами предпринимательской деятельности. — М. : Научный эксперт, 2013. — С. 62.
5. Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав / О. І. Мацегорін // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 13. — С. 143—147.
6. Постанова Пленуму Вишого господарського суду України від 21.02.2013 р. «Про підсумки роботи господарських судів України у 2012 році та завдання на 2013 рік» // Вищий господарський суд. — 2013. — № 2. — С. 17.
7. Постанова Пленуму Вишого господарського суду України від 23.03.2012 р. «Про підсумки роботи господарських судів України у 2011 році та завдання на 2012 рік» // Вищий господарський суд. — 2012. — № 23. — С. 11.
8. Ташевский С. Азбука медиации / С. Ташевский ; Науч.-метод. центр медиации и права. — М. : Межрегион. центр управления и политического консультирования, 2011. — С. 58.
9. Проект Закону України «Про медіацію», реєстр. № 2425а-1 від 03.07.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47710.
10. Проект Закону України «Про медіацію», реєстр. № 2425а від 26.06.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637.
11. Реєстр постійно діючих третейських судів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.drсу.gov.ua/show/205>.

Вознюк Надежда. Альтернативные способы решения хозяйственно-правовых споров. В статье рассматривается актуальность применения альтернативных способов разрешения хозяйственно-правовых споров. Автором дано определение альтернативных способов решения хозяйственных споров, где особое внимание уделяется цели данных средств. Проанализированы недостатки использования судебного процесса при решении соответствующих споров.

Ключевые слова: альтернативные способы решения хозяйственно-правовых споров, недостатки судебного процесса, неюрисдикционная форма защиты прав.

Vozniuk Nadia. Alternative methods of commercial dispute resolution.

The article deals with the actuality of the alternative methods of commercial disputes resolution. The author provided the identification of the alternative methods of commercial dispute resolution and the particular importance is attached to the purposes of this methods. The analysis of drawbacks of litigation in resolving the dispute is given.

Key words: alternative methods of commercial disputes resolution, disadvantages of litigation, unjurisdictional form of protection.